

Багатошарове трипільське поселення Липчани у Подністров'ї

Актуальним завданням у вивченні культурно-історичної спільності Кукутень-Трипільля лишається розробка детальної періодизації пам'яток та їх локально-хронологічне групування. З огляду на це, першорядне значення набувають багатошарові поселення, які зосереджені у Сирето - Дністровському межиріччі.

Поселення трипільської культури біля с. Липчани (Могилів-Подільський р-он, Вінницької обл.) знаходиться на південь від села (ур. Сад), на схилі лівого берегу р. Карасць, що є правою доплогою Дністра. По оранці, а потім у шурфах та розкопках, знайдені були фрагменти посудин, що вказували на різночасовість пам'яток. Переважна більшість кераміки відноситься до етапу С I розвитку культури, а інший посуд до етапу В I. Тобто маємо двошарову пам'ятку, проте розкопками ще не вдалося виявити житлові або господарські об'єкти етапу В I. Кераміка етапу В I поділяється на дві категорії - кухонну та столову. Перша має в тісті домішки піску, жорстий, шамоту, рідше товченої черепашки. За формою виділяються округлотілі горщики, поверхня яких недбало заглажена, а вінця та плічка орнаментувались горизонтальними рядами дрібних вдавлень. Столовий посуд вирізняється ретельністю обробки гончарної маси, добре заглаженою поверхнею, що здебільшого ангобувалась та інколи лискувалась. За способом орнаментування посуду поділяється на три групи - кераміка із заглибленим декором; посудини, прикрашені канелюрами; розписна кераміка. Посудини (грушоподібні, покритишки), з заглибленим декором оздоблювались спіральними композиціями із стрічок з 2-3 паралельних тонких та глибоких або широких та мілких ліній, що доповнювались рисками та ямками. Часто заглиблені лінії були заповнені білою пастою, а сама поверхня іноді фарбувалась у червоний колір. Знайдені також фрагменти, де маємо поглядання заглибленого і мальованого орнаменту. Малочисельна канельована кераміка представлена тільки приземкуватими кубками. Відносно широкі канелюри йдуть по тудубу горизонтальними стрічками або закомпоновані у спіральні композиції. Часто канелюри фарбувались у один (білий, червоний), або два (білий та червоний) кольори. Переважають посудини з розписним орнаментом. Зустрічається монохромний (білий, червоний, чорний), біхромний (чорний і білий, червоний і білий, червоний і чорний) та поліхромний (біло-червоно-чорний) декор. Малюнок був у вигляді або широких паралельних ліній, що йшли горизонтально, чи під кутом, або стрічок тонких ліній, які компоувались у фестони, метопи, спіральні схеми. За формою виділяються низькі миски, приземкуваті кубки з вушками під вінцями, округлотілі грушоподібні посудини з високою циліндричною горловиною, напівсферичні та шоломоподібні покритишки, кратери

з високими вінцями-раструбом, біконічні посудини з низькими опуклими плічками та високими ліччастими вінцями. Матеріали нижнього шару Липчан за певною ознакою ще зберігають деякі спільні риси з керамікою поселень півночі Молдови - Друш I, Старі та Нови Дуруїтори, Путінешти II, III (Ряндіна, 1982, с. 415; Палагуца, 1995, с. 51-63; Маркевич, 1973, с. 66, 67; 1985, с. 64; Sorokin, p. 29, 63). Середнього Подністров'я - Жури (Бибиков, 1954, с. 106-110; Рижов, Шумова, 1999, с. 41-55), румунського Середнього Попруття - Дрегушесь-Остров, -Ии Дялуд ла Лутеріє (Cristaru, 1977, p. 15-91). Більш близькі аналогії, особливо для липчанських посудин із заглибленим та канельованим орнаментом, знаходимо в кераміці поселення біля с. Василюки, яке знаходиться поряд, на протилежному березі Дністра (Шумова, 1999, с. 79-88). Проте, у формах та орнаментуванні посуду з Липчан також простежуються окремі елементи, що вказують на їх більш пізній час (Трипілья В I/В II-Кукутень АВ/1) й набуває поширення в кераміці поселень заліщицького варіанту (Виноградова, 1983, с. 13-41) - Заліщики, Поливанив Яр II, Магала-нижн. горизонт, Бабинє-Яма та споріднених пам'яток Молдови і Румунії - Бризени IV-яма, Яблона XIII, Корлетсь, Дрегушесь-Ла Окоале, -Сарага, -Ла Вій. Таким чином, нижній шар Липчан можна віднести до фінального ступеню етапу В I (Кукутень А/4).

На липчанському поселенні етапу С I (верхній горизонт) було розкопано три наземних житла (площадки). Площадка №1 мала в плані прямокутну форму (12 x 3,5 м) і складалась з двох шарів нерівномірно обпаленої глини, що розтріскалась на шматки різних розмірів. Поверхня верхнього шару недбало заглажена, а в нижній частині шматки несуть відбитки колотого дерева, що йдуть переважно перпендикулярно довжині житла. В глині значна домішка половин. Під цим шаром, на ґрунті, маємо під однією з подовжних стін підмазку долівки з тонкого шару глини майже без рослинної домішки. Біля короткої стіни розчищено глиняне підвищення з добре заглаженою поверхнею - можливо рештки відкритого вогнища. По периметру площадки зафіксовані скупчення плоского каміння, що були, вирігдно, залишками фундаменту глинобитних зовнішніх стін. Знахідки були зафіксовані у центральній частині житла та навколо підвищення. Площадку №1 можна реконструювати як наземне глинобитне житло з земляною, частково підмазаною долівкою, відкритим вогнищем та легким переkritтям горища з глини на дерев'яному каркасі (верхній шар обмазки). Площадка №2 мала прямокутну форму (9,5 x 4,5 м), з невеликим виступом біля короткої стіни. Підлога земляна. Внутрішня перегородка відділяла сіни від житлової частини. Біля подовжної стіни знаходилась прямокутна в плані піч, стінки та склепіння якої вилеплені були стрічковим способом із глини з домішкою половин. З зовнішньої сторони печі зафіксована спеціальна "кишеня" для просушки зерна. Черв'як печі складався з трьох прошарків глини з піском і був намазаний на скупчення фрагментів кераміки, які горизонтально залягали на земляній підлозі. Біля короткої стіни знайдено округле глиняне підвищення (можливо жертвеник), біля якого лежала кам'яна зернотерка. У довгої південної

стіни залягали залишки прямокутного підвищення. Ще одне подібне глиняне підвищення знаходилось біля внутрішньої перегородки. У кутку житла було невелике округле заглиблення, по периметру якого зроблені були глиняні бортики, що трохи піднімалися над грубо заглаженою поверхнею вимостки, яка служила робочим місцем. З вимостою пов'язані кам'яні зернотерки. В центрі житла знаходився ткацький верстат, про що свідчить скупчення глиняних відтязок. Знахідки, переважно розвали посудин, зосереджені були біля печі, жертівника та вздовж західної короткої стіни. Уся площа житла перекрита шаром обпаленої глини з домішкою половин - рештки перекриття горнища. Стіни були перекриті тонким шаром глини, намазаній на каркас з жердин та прутів. Перекриття житлової частини більш масивне, і нанесене було на широкі дерев'яні плахи, укладені перпендикулярно довжині будинку. Можливо, дерев'яний каркас крім стін ще опирався на центральну подовжню колоду, що підпиралась стовпом, який стояв на плоскому камені, заглибленому в ґрунт. Житло №3 за конструкцією схоже на інші площадки, але воно було бідніше деталями інтер'єру та знахідками (Збеневич, Шумова, 1989, с.101-103).

Матеріали, що були здобуті розкопками, досить чисельні і різноманітні. Серед знахідок переважає кераміка, що традиційно поділяється на кухонну та столову. Кухонний посуд (5%) представлений тільки одним типом - горщиками, що мають у тісті домішки піску, товченої черепашки, рідше часток вапняку та жорстви. Поверхня або добре заглажена, або вкрита розчісами. Прикрашались вони по плічках та краю вінців горизонтальними рядами наколів, насічок, відтисків штампів. Тонкими прокресленими лініями наносились фестони або хвилясті стрічки. Зустрічаються також рельєфні зооморфні наліпи. Столові посудини ліпились з відмуденої глини з незначною домішкою піску, рідше товченого вапняку, слюди, зерен кварцу. Поверхня посудин добре заглажена, вкрита тонким шаром антобу, часто додатково фарбована у ясно-брунатний або блідо-жовтий кольори. Зберіглися сліди лакування. Серед форм виділяються миски різних підтипів, кубки, біконічні та сфероконічні посудини, амфори, кратери, грушоподібні посудини, покривки, горщики. Переважають форми плавного профілю. Більшість посудин прикрашались чорним (темно-брунатним) монохромним розписом. Інколи декорувались і біхромним малюнком (чорна і червона або чорна і біла фарба). При біхромії червоний колір використовувався або у вигляді тонких паралельних ліній, або рідше суцільного тушування, білий колір вживався тільки широкими смугами. Основним орнаментальним елементом є стрічка, заповнена тонкими лініями. Найпоширенішими були тангентна, метопна, фестонна, лицьова схеми. Зустрічається також меандрова схема, композиції "тангентенкрайсбанд" та "совиний диск". В орнаменті часто зооморфні зображення. Досить часто малюнок komponувався у два фризи. Привертас увагу кубок, прикрашений біхромним розписом з зображенням тварин і оздоблений зооморфним наліпом (букраній). Малюнок доповнювався специфічними деталями - дугоподібними "гусеничками", рядами з пунктирних

ліній, групами крапок. Вирізняються посудини, де трансформовані тангентні та метопні схеми розміщені у вузькому орнаментальному фризі, а малюнок доповнюють відрізки "драбинки", зафарбовані кола, волотні дуги, пряма або напівкісна "сітка". Форма цих посудин різкопрофільована і здебільшого настрореберна. Не менш цікавими є посудини з вузькими округлими плічками та широким орнаментальним фризом, де біхромний малюнок складається з овалів та X-подібних фігур (Збеневич, Шумова, 1989, с.103-105).

Поселення Липчани-Сад (верхній горизонт) належить до пізніх пам'яток нетренської локальної групи трипільської культури (Рижов, 1993, с.91-93). При подібності з матеріалами поселень Петрени, Главан I-II, Сороки-Озеро, Бернашівка 2 та інш., керамічний комплекс Липчан випадає більш пізнім і має багато спільних рис з посудом поселень півночі Молдови типу Варваровка VIII. Крім того, у липчанівському посуді відчутні стилістичні паралелі з розписом кераміки шиленьської локальної групи (Рижов, 1995, с.38-42). Серед кераміки Липчан виділяються посудини з ознаками, притаманними посудів кукутенських поселень Правобережжя Прута - специфічний біхромний малюнок на амфорах (Фрумушика - верх. горизонт, Валень-П'ятра Нямець, Гелсешть, Кукутень-Бейчень-верх. горизонт, Подурь-Дялул Гіндару). До кукутенських впливів, або навіть "імпорту" належать кратери та кубки з тангентноподібним і метопним розписом, аналогії якому знаходимо в декорі кераміки Гелсешть-Недея, Кукутень-Четечеу В II/1-В II/2, Валя Лупулуй II (Шумова, 1987, с.181). Вказане дозволяє синхронізувати Липчани з фазою Кукутень В/2-В/3 румунської періодизації. Про культурні зв'язки з трипільським населенням Побужжя свідчать посудини, які вирізняються серед кераміки Липчан технологією виготовлення, формою, декором - прямі "імпорти" та наслідування посуду чечельницької та томашівської локальних груп.

Наукова цінність поселення Липчани полягає в тому, що воно є найбільш східним пунктом з виразними рисами впливу культури Кукутень серед синхронних трипільських пам'яток, а також наявністю тісних зв'язків з сусідніми локальними групами Трипілля. Поселення є важливою ланкою взаємодії племен західного та східного ареалів великої культурно-історичної спільності Аріуша-Кукутень-Трипілля.

Література

- Бибиков С.Н. Археологические раскопки у селения Попелни и Жури на Днестре в 1952 году // Краткие сообщения Института истории материальной культуры. - 1954. - Вып.56. - С.104-110.
- Виноградова Н.М. Племена Днестровско-Пруцкого междуречья в период расцвета трипільской культуры. - Кишинев, 1983. - 107 с.
- Збеневич В.Г., Шумова В.А. Трипільская культура Среднего Подднестровья в свете новых исследований // Первобытовая археология. Материалы и исследования. - К., 1989. - С.97-106.
- Маркелов В.И. Памятники эпохи неолита и мезолита // Археологическая карта Молдавской ССР. - Кишинев, 1973. - Вып.2. - 163 с.
- Маркелов В.И. Далекое-близкое. - Кишинев, 1985. - 167 с.

- Палуга И.В. Керамический комплекс трипольского поселения Друшч І в Северной Молдавии // Вестник Московского университета. - М., 1995. - № 5. - С.51-63.
- Рижов С.М. Дослідження трипольських поселень по р.Лядовій у Середньому Подністров'ї // Подільська старовина. - Вінниця, 1993. - С.85-96.
- Рижов С.М. Пам'ятки шипецької локальної групи трипольської культури // Минуле і сучасне Бовквіщини. - Львів, 1995. - С.38-42.
- Рижов С.М., Шумова В.О. Поселення Жури і його місце серед пам'яток розвинутого етапу трипольської культури Середнього Подністров'я // Археологія. - 1999. - № 3. - С.41-55.
- Рядиня Н.В. Раскопки поселения развитого Триполья Друшч І // АО за 1981г. - М., 1982. - С.415.
- Шумова В.А. Трипольское поселение у с.Липчаны // Актуальные проблемы историко-археологических исследований. Тез. док. конф. - К., 1987. - С.180-181.
- Шумова В.О. Трипольське поселення Василівка на Середньому Дністрі // Археологія. - 1994. - № 1. - С.79-88.
- Crîșmaru A. Drăgușeni. Contribuții la monografia arheologică. - Botoșani, 1977-190 p.
- Sorokin V. Considerații referitoare la așezările fazei Cucuteni A-Tripolie B I din Ucraina și Republica Moldova // Memoria Antiquitatis. - Piatra Neamt, 1996. - T. XXI. - P.7-33.

Multi-layered settlement of Tripil's'ka culture in the village of Lypchany in Dniester region

Summary

The cultural layer of Lypchany with ceramics, which is referred to the stage C I was overlapped by the horizon with pottery complex of B I stage of the culture. The material of the lower layer is similar to the ceramics of the settlement near the village of Vasylivka. We also find separate analogies among the complex of the settlements Stari Daruitor, Drusch I, Dregushen (Cucuteni A/4). But as the ceramics of Lypchany, the vessels the ornament of which is similar to the ornament of the pottery of the stage Cucuteni AB. The materials of the stage C I belong to the late monuments of Petreny local group.

The scientific meaning of Lypchany is in the fact that the settlement is the most Eastern area with the clear features of the influence of Cucuteni culture, and also with such moment, where the "imports" and "legacy" from the side of Tomashivka and Chechelnoik local groups. Lypchany is the important link in the successive development of the culture in the Carpathian region, and is the place, where inter-influences of the Western and Eastern areas of the cultural and historical unity of Ariushd-Cucuteni-Tripilya are traced.